

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI DIN ROMÂNIA: PROGRAMA UNIFICATĂ DIN 1935

Rezumat: După intrarea Dobrogei între granițele românești în urma războiului ruso-otoman din 1877-1878 învățământul în limba turcă a continuat să funcționeze în modul tradițional rămas din perioada otomană. Încercări de reglementare a învățământului minorităților au existat în perioada interbelică atunci când oficialii din Regatul României au adoptat o serie de măsuri în acest sens. În același timp, au fost și inițiative venite din partea minorităților, în cazul comunității musulmane un aspect sensibil fiind cel al materiilor care ar fi trebuit studiate în școli.

Prima programă unificată a școlilor primare turce din Dobrogea a fost pregătită la inițiativa „Asociației Absolvenților Seminarului Musulman din Dobrogea” și publicată în anul 1937 la tipografia revistei „Emel”.

Acest articol își propune să analizeze conținutul programei. Astfel, este adusă o contribuție importantă în ceea ce privește modul de desfășurare și tematica orelor din cadrul școlilor turce până la instaurarea regimului comunist. Având în vedere că programa a fost publicată în turcă osmană, în anul 1937, mult după introducerea reformelor kemaliste, că propunea folosirea alfabetului otoman, și că în cea mai mare parte a programei se pune accentul pe studierea religiei, lucrarea încearcă să arate în ce măsură aceasta a fost o reacție de împotrivire la reformele kemaliste sau o încercare de a îmbunătăți calitatea învățământului din școlile turce din Dobrogea. Pentru atingerea acestui obiectiv, dincolo de analiza conținutului programei, au fost explicate și fundamentele celor care au întocmit-o.

Cuvinte cheie: turci, tătari, învățământ islamic, Dobrogea, școli primare.

1. Învățământul musulman în România interbelică și necesitatea unei programe

În momentul în care Dobrogea a devenit parte a granițelor românești ca urmare a războiului ruso-otoman din 1877-1878, populația majoritară turcă și

* Universitatea „Ovidius” din Constanța. E-mail: metin.omer@365.univ-ovidius.ro.

tătară avea un sistem de învățământ cu o puternică tradiție, care se dezvoltase de-a lungul secolelor de dominație otomană în regiune. Administrația de la București a încercat să integreze aceste școli în sistemul de învățământ românesc. Principala cerință a acestora a fost ca în toate școlile să fie studiată limba română. Statul român și-a asumat întreținerea unei părți a școlilor turce și plata unei părți a învățătorilor. În completarea finanțării primite de la stat, musulmanii se autofinanțau prin intermediul Comunităților Musulmane, organisme care se ocupau cu administrarea bunurilor comunității. În ceea ce privește pregătirea învățătorilor, a fost aleasă o singură medresă care să fie susținută de stat. Astfel, în 1889, și-a început activitatea la Babadag, Seminarul Musulman. În 1901 acesta a fost mutat la Medgidia, unde a funcționat până închiderea sa în timpul regimului comunist în 1967. Seminarul era, de fapt, continuatorul unei medrese fondate în secolul al XVII-lea la Babadag de un comandant militar otoman.

Despre felul în care au funcționat aceste școli au fost publicate mai multe studii, unele chiar având caracter monografic.¹ Se știu mai puține lucruri, însă, despre conținutul lecțiilor de la școlile turce din Dobrogea. Cele mai multe surse menționează doar că totul era la latitudinea profesorului, lipsind manualele sau un curriculum general acceptat.² Alte surse menționează totuși unele manuale care erau folosite în școlile turce. Astfel, manualele recomandate să fie folosite în școlile particulare turce erau pentru clasa I abecedarul „Elifba” pregătit de Ibrahim Themo și O. Ciocănel, pentru clasa a II-a „Turchce chiraet” (Türkçe kıraat) al lui M. H. Abdurahman. La clasele a III-a și a IV-a, învățătorul de limba turcă trebuia să apeleze la cărțile românești, traducându-le în turcă.³ Cert este că aceste manuale nu erau prezente în toate școlile.

Lucrarea de față își propune să prezinte conținutul lecțiilor de la cel puțin o parte din școlile primare turce din Dobrogea. Pentru aceasta, în articol a fost analizată o propunere de programă a școlilor primare turce din Dobrogea pregătită în anul 1935 și publicată în turcă otomană doi ani mai târziu.⁴ Nu am reușit să identificăm niciun document oficial din care să reiasă că această programă a fost acceptată de instituțiile abilitate românești. Inițiatorii acestui

¹ Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987, pp. 119-139; Adriana Cupcea, Manuela Marin, Metin Omer (ed.), *Seminarul Musulman din Medgidia. Documente și Memorie/ The Muslim Seminary of Medgidia: Documents and Memory*, Editura ISPMN, Cluj-Napoca, 2016.

² Mehmet Vani Yurtsever, *Dobruca'nın Dawuşı*, Editura Ceconi, Constanța, 2013, pp. 49-54.

³ Direcția Județeană Ilfov a Arhivelor Naționale, fond Inspectoratul Școlar al Județului Durostor, vol. 133/1934, f.f.

⁴ *Programa unificată a școlilor primare turce din Dobrogea*, Emel Matbaası, Constanța, 1937 (în continuare *Programa...*).

demers au încercat să creeze o „programă unificată”, deoarece își doreau ca propunerea lor să fie aplicată în toate școlile turce din Dobrogea.

În studiile publicate până acum au fost analizate doar lecțiile predate la Seminarul Musulman.⁵ Nu am identificat să fi existat o propunere de programă până în anul 1935. *Programa unificată a școlilor primare turce din Dobrogea* a mai fost analizată într-un articol publicat de filologul Ersoy Topuzkanmış.⁶ În articolul său acesta se rezumă însă să prezinte doar programa fără a explica contextul în care ea a fost pregătită. De asemenea, în transcrierea integrală a programei pe care acesta o dă în anexă unele denumiri sunt scrise greșit (spre exemplu Topuzkanmış *Dobruca Türkleri Hars Birliği* apare sub forma *Dobruca Türkleri Hars Bilgi*), iar unele pasaje lipsesc cu totul.

Pentru a înțelege de ce a fost propusă o programă pentru școlile primare turce abia în 1935, este nevoie în primul rând să înțelegem procesul de reformare a învățământului care se desfășura în România, iar în al doilea rând transformările prin care trecuse comunitatea turcă și tătară după Primul Război Mondial.

După 1918, oficialii de la București au inițiat un amplu program de reformare a învățământului. Un factor important care a determinat inițierea acestui proces a fost situația demografică din regiunile care s-au unit cu Vechiul Regat în 1918. Prezența în aceste teritorii a unor minorități numeroase și cu o tradiție puternică a învățământului a grăbit reglementarea învățământului minoritar. Figura centrală a acestor încercări a fost Constantin Anghelescu, ministru al Instrucțiunii Publice în perioada 1922-1928 și 1933-1937. În viziunea acestuia minoritățile trebuiau să contribuie la „propășirea culturală a țării” pentru a asigura consolidarea statului. În schimb, statul avea obligația să dea minorităților posibilitatea să își păstreze limba, tradițiile și credința.⁷

În timpul mandatelor de ministru ale lui Anghelescu au fost adoptate cele mai importante legi care priveau învățământul minorităților. Astfel, în 1924 a fost adoptată *Legea pentru învățământul primar al statului*⁸, în 1925 *Legea pentru învățământul particular*⁹, iar în anul 1928 *Legea pentru învățământul secundar*¹⁰. Legile din 1924 și din 1928 reglementau felul în care limbile minorităților și religia urmau

⁵ Metin Omer, *The History of the Medgidia Muslim Seminary (1889-1948)*, în Adriana Cupcea, Manuela Marin, Metin Omer (ed.), *op. cit.*, pp. 153-173.

⁶ Ersoy Topuzkanmış, *Balkanlarda Türkçe Eğitime Dair Bir Program: Dobruca Örneği*, în „Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi”, an 1, nr. 1, 2014, pp. 16-35.

⁷ Constantin Anghelescu, *Activitatea Ministerului Instrucțiunii 1922-1926*, Cartea Românească, București, 1926, p. 43.

⁸ Pentru textul legii vezi „Monitorul Oficial”, nr. 161, 26 iulie 1924, pp. 8602-8629.

⁹ *Lege asupra învățământului particular*, Ministerul Instrucțiunii, Cartea Românească, București, 1926, p. 3.

¹⁰ „Monitorul Oficial”, Partea I-a, nr. 105, 15 mai 1928, pp. 4247-4267.

să fie predate în școlile de stat. În ceea ce privește legea din 1925, ea cuprindea prevederi cu privire la funcționarea școlilor înființate de minorități.

Pentru turcii și tătarii din România crearea acestui cadru legislativ s-a produs odată cu unele transformări în interiorul comunității. În primul rând, după ce Dobrogea de Sud a intrat între granițele românești după cel de Al Doilea Război Balcanic, s-a înregistrat o creștere a populației turce și tatăre. La finalul războiului ruso-otoman din 1877-1878, în Dobrogea de Nord, trăiau 71.146 tătari (31.5%), 48.783 turci (21.6 %), 46.504 români (21%) din 225.692 de locuitori.¹¹ După 1913, când între granițele României a intrat și Dobrogea de Sud cu județele Durostor și Caliacra, populația turcă și tătară aproape că s-a dublat. În anul 1930, în România au fost recenzați 154.772 turci și 22.141 tătari,¹² asta în condițiile în care exista un puternic curent de emigrare spre Imperiul Otoman și apoi Republica Turcia.

De asemenea, după Primul Război Mondial elitele turce și tatăre au început să se implice și în viața politică a României la nivel central. La primele alegeri organizate după 1918, au intrat în Parlamentul României primii musulmani.¹³ Dar pe lângă elitele politice, au început să devină din ce în ce mai active și elitele culturale. Între profesorii, imamii, absolvenții universităților și academiilor românești din rândurile turcilor și tătarilor au început să apară dezbateri cu privire la soluțiile pentru rezolvarea problemelor cu care comunitatea din care făceau parte se confrunta. Principalele teme în jurul cărora se purtau aceste dezbateri erau fenomene care afectau comunitatea încă de la 1878, cum ar fi emigrarea, problemele legate de organizarea comunității musulmane, modalitățile de modernizare a societății musulmane dobrogene. Starea învățământului era o temă importantă în toate aceste dezbateri. Elitele turce și tatăre și-au exprimat în mai multe rânduri nemulțumirea cu privire la starea învățământului turcesc din Dobrogea și au propus mai multe soluții pentru îmbunătățirea programei, dar și a condițiilor de predare. Una dintre soluțiile propuse a fost adoptarea în 1935 a unei programe comune a școlilor primare turce, cu subiecte clar definite și cu recomandări pentru învățător a felului în care trebuia să abordeze fiecare lecție.

Cine au fost cei care au pregătit și promovat programa? Potrivit broșurii în care a fost publicată, la Adunarea Generală a *Asociației Absolvenților Seminarului*

¹¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul, pp. 413-414.

¹² Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. VII: *Profesiuni. Populația pe clase și grupe de profesii după sexe, vârstă, instrucție și neam; situația în profesie a activilor*, Editura Institutului Central de Statistică, București, p. X-XVII.

¹³ Metin Omer, *Emigrarea turcilor și tătarilor din România în Turcia între cele două Războaie Mondiale*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2020, pp. 113-114.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

*Musulman din Medgidia*¹⁴ ținută la Constanța în data de 9 mai 1935 a fost abordată „situația dezordonată a școlilor noastre exprimându-se intenția de a le scoate din această stare și nevoia de a pregăti o programă comună”.¹⁵ Pentru alcătuirea programei a fost creată o comisie formată din cinci persoane. Din păcate, nu se specifică numele celor care făceau parte din comisie.¹⁶ Membrii comisiei s-au întrunit de două ori, mai întâi pe 15 și 16 august și mai apoi pe 1 și 2 septembrie, la Constanța, pentru a finaliza redactarea programei.¹⁷

În broșură era explicat și motivul pentru care această asociație s-a ocupat de pregătirea unei programe: „cei mai mulți dintre învățătorii noștri sunt absolvenți ai Seminarului”¹⁸. Astfel, de fapt, Seminarul Musulman era instituția care avea cea mai mare influență în formarea tinerilor comunității. Din această perspectivă, o asociație care întrunea absolvenții Seminarului Musulman, era formată din chiar învățătorii de la școlile turce. Ea era cu atât mai importantă cu cât era singura asociație profesională a clerului musulman¹⁹ și, pentru că imamii erau de cele mai multe ori și învățători, am putea spune că reprezenta și interesele personalului didactic din școlile turce.

În ceea ce privește fondarea asociației, Statutul *Asociației Absolvenților Seminarului Musulman din Dobrogea* a fost votat cu unanimitate de voturi de adunarea generală, în ședința din 22 mai 1929, cu participarea a 62 membri din 92 înscriși.²⁰ Tribunalul Județului Constanța a admis cererea de înființare a asociației la 10 decembrie 1929.²¹ Scopul asociației era acela de a „lupta pe toate căile legale, pentru ridicarea nivelului moral și intelectual al populației musulmane”²². Pentru atingerea acestui obiectiv asociația nu s-a limitat doar la inițiative prin care să îmbunătățească situația clerului și învățătorilor. Ea a jucat un rol important în reglementarea unor aspecte ce țineau de funcționarea cultului musulman, s-a implicat în susținerea anumitor persoane pentru numirea în funcții de conducere

¹⁴ În actul de fondare denumirea asociației apare sub forma *Asociația Absolvenților Seminarului Musulman din Dobrogea*. Vezi Arhivele Naționale ale României (în continuare ANR), fond Ministerul Cultelor și Artelor (în continuare MCA), dosar 125/1941, f. 69.

¹⁵ *Programa...*, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ ANR, fond MCA, dosar 125/1941, f. 76.

²⁰ *Ibidem*, f. 73.

²¹ *Ibidem*, f. 75.

²² *Ibidem*, f. 69.

în cultul musulman și chiar a avut un rol hotărâtor în alegerea unui reprezentant al comunității la alegerile parlamentare din 1939.²³

În toate activitățile sale *Asociația Absolvenților Seminarului Musulman din Dobrogea* a colaborat cu așa numitul „grup Emel” sau asociația pe care aceștia au fondat-o, *Dobruca Türk Hars Birliği*. „Grupul Emel” era format din persoanele care au fondat revista „Emel”²⁴. Prin activitățile lor, în perioada interbelică, aceștia au contribuit la crearea unei conștiințe naționale în rândul tătarilor din Dobrogea în care legăturile cu Crimeea ocupau un loc central. Liderul „grupului Emel”, Müstecip Ülküsal, arată că 90% din elevii și absolvenții Seminarului Musulman, implicit membrii *Asociației Absolvenților Seminarului Musulman din Medgidia*, erau membri ai *Dobruca Türk Hars Birliği*.²⁵ Această informație este importantă pentru că este cunoscut rolul pe care l-a avut *Dobruca Türk Hars Birliği* în activitățile „grupului Emel”. Aceasta a fost asociația prin intermediul căreia s-a încercat popularizarea revistei „Emel” și coordonarea activităților celor care s-au afiliat ideilor pe care le promova.²⁶

În broșură în care a fost publicată *Programa unificată a școlilor primare turce din Dobrogea* este menționat sprijinul *Dobruca Türk Hars Birliği* și ca argument pentru implementarea programei: „Chiar și Dobruca Türkleri Hars Birliği İdare Merkezi, care a fost înființată din dorința de a sădi cunoștințe și sentimente în rândurile turcilor dobrogeni și care are menționată în statutul ei intenția de a lucra pentru reformarea școlilor noastre, a apreciat această decizie a Asociației Absolvenților și a promis ajutor în implementarea programei în toate școlile noastre”²⁷.

Înțelegerea pregătirii pe care o aveau fondatorii asociației care a alcătuit programa și a legăturilor acestora sunt utile în a găsi explicații cu privire la conținutul programei. Astfel, faptul că religia ocupă cea mai mare parte a programei poate fi înțeles având în vedere că cei care au pregătit-o erau absolvenții unui seminar teologic. Ceea ce necesită explicații largi este, însă,

²³ Metin Omer, *The Role of Associations in the Organization of the Muslim Community. The Case of the Association of Graduates of the Muslim Seminary in Dobrudja*, în „Acta Musei Napocensis – Historica”, vol. 58/II, 2021, pp. 196-200.

²⁴ Revista „Emel” a fost publicată între anii 1930-1940, în România, mai întâi la Bazargic, apoi la Constanța. Din cauza izbucnirii celui de Al Doilea Război Mondial și a emigrării fondatorului ei, Müstecip Ülküsal, în Turcia, revista a continuat să apară începând cu anul 1960 mai întâi la Ankara, apoi la Istanbul. Este considerată una dintre cele mai importante publicații din istoria tătarilor crimeeni. În prezent, o revistă cu același nume („Emel/Ideal”) este publicată la Constanța de scriitoarea Güner Akmolla.

²⁵ Müstecip Ülküsal, *Kırım Yolunda Bir Ömür. Hatıralar*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, p. 240.

²⁶ *Ibidem*, pp. 181-184.

²⁷ *Programa...*, p. 2.

prevederea cu privire la limba în care trebuia să se facă educația în școlile primare turce. În programă se arăta că în școlile turce lecțiile urmau să se studieze cu „vechiul alfabet”, adică alfabetul otoman. Motivul invocat pentru această opțiune era învățarea cu o mai mare ușurință a citirii Coranului. Alfabetul latin nu era considerat neimportant, dar se arăta că „în școlile de stat oricum învață literele latine pentru că se studiază în limba română”²⁸.

Tentația ar fi să considerăm că opțiunea pentru limba turcă otomană ar fi fost o acțiune împotriva reformelor kemaliste. Problema este cu atât mai controversată cu cât revista *Emel* a fost una dintre ultimele reviste ale comunității turce și tătare din România care a început să apară cu litere latine. Totuși, reprezentanții acestui grup nu s-au opus reformele implementate la Ankara. Din contră, au fost susținători ai pătrunderii acestora în rândul turcilor și tătarilor din România. Motivul pentru care au ținut la păstrarea alfabetului avea legătură cu schimbările impuse tătarilor din Crimeea. Până la formarea Uniunii Sovietice tătarii din Crimeea foloseau și ei alfabetul otoman. Autoritățile sovietice le-au impus acestora schimbarea alfabetului de două ori, în decurs de câțiva ani. Mai întâi a fost introdus alfabetul latin, iar apoi alfabetul chirilic. Pentru tătarii acestea au fost încercări de îndepărtare de la identitatea lor și ruperea legăturilor cu cei rămași în alte state. De aceea, cunoașterea alfabetului otoman era, de fapt, o încercare de a păstra contactul cu comunitățile de tătari din alte spații, în mod special Crimeea, și considerată o componentă identitară importantă.

Mai mult, lipsa unei reticențe față de reformele kemaliste este dovedită și de folosirea în programă a unor idei preluate de la specialiști din Turcia republicană. Astfel, este citat Hıfzırrahman Raşit Öymen, pedagog și politician turc cu importante contribuții în reforma învățământului republican.²⁹

2. Conținutul programei

2.1. Un învățământ islamic bazat pe principii occidentale: argumentele pentru redactarea programei

Programa a fost pregătită având în vedere că școlile primare turce erau de cinci ani, elevii participând la cursuri două ore pe zi.³⁰ Parcurgând textul *Programei unificate a școlilor primare turce din Dobrogea* putem identifica trei părți principale din care aceasta este compusă. În prima parte sunt prezentate motivele pentru care a fost redactată o programă, în a doua parte sunt prezentate principalele idei și teorii care au stat la baza redactării programei, iar în ultima parte sunt prezentate materiile, conținutul lor și felul în care ar trebui să se

²⁸ *Ibidem*, p. 3.

²⁹ *Programa...*, p. 6.

³⁰ *Ibidem*, p. 3.

desfășoare orele. Primele două părți ocupă cea mai mică parte, întinzându-se doar pe primele trei pagini și jumătate din cele 16 ale documentului.

Principalul obiectiv al părții a doua a programei este să arate importanța școlilor primare. Este interesant că, pentru aceasta, autorii nu fac apel la argumente aduse de învățați din lumea islamică sau turcă, ci la pedagogi și filosofi din Europa Centrală și Occidentală. Astfel, sunt prezentate ideile lui Jan Amos Komenský, Jean-Jacques Rousseau, Johann Heinrich Pestalozzi, René Descartes, Francis Bacon sau John Locke.³¹ Această preferință poate avea două explicații. În primul rând, programa este pentru învățământul primar așa cum era el structurat în România. Structura școlilor islamice era cu totul alta. Astfel, e posibil ca autorii să fi dorit să caute argumente pentru școlile în care urmau să învețe copiii musulmani din România, instituții de învățământ care funcționau după modelele dezvoltate în Europa. În al doilea rând, este foarte probabil ca referirile la gânditori din Europa care s-au ocupat de problema învățământului să se datoreze bagajului de cunoștințe pe care îl aveau redactorii programei. Aceștia erau absolvenți ai Seminarului Musulman din Medgidia care avea în programă și ore de pedagogie, iar acestea erau predate de profesori etnici români cu studii la școlile românești.³²

Făcând referire la lucrările acestor filosofi și pedagogi, în programă era subliniată importanța școlilor primare arătându-se că acestea reprezintă cel mai important factor pentru progresul și dezvoltarea unei comunități, că omul poate ajunge util societății doar datorită unei educații bune, că dezvoltarea educației societății, îmbunătățirea stării sociale și economice a populației sunt posibile doar datorită școlii care educă spiritul.³³ De asemenea, pentru a-și susține ideile, erau date și exemple concrete. Astfel, se arăta că Germania, „care la sfârșitul secolului al XIX-lea se afla foarte în urmă în toate domeniile”, a reușit să ajungă printre cele mai civilizate națiuni la sfârșitul aceluiași secol și începutul secolului al XX-lea doar datorită școlilor, „și în mod special al efortului depus și reformei din temelii a școlilor primare”³⁴. Totodată, se arăta că, „în toate țările occidentale”, s-a acordat o mai mare importanță rolului școlilor primare în „educația poporului” odată cu „perioada de deșteptare” care a început în secolul al XVI-lea.³⁵

În ceea ce privește obiectivul școlilor primare, se preciza că, în general, scopul acestora este să educe poporul „prin educarea trupului, voinței și ideilor

³¹ *Ibidem*.

³² Adriana Cupcea, Manuela Marin, Metin Omer (ed.), *op. cit.*, p. 302, 311.

³³ *Programa...*, p. 3.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

fiecărui membru al societății”³⁶. În particular, școlile primare turce se adresau atât băieților cât și fetelor, iar scopul lor era menționat ca fiind educarea populației turce din Dobrogea, „ridicarea ei spirituală și dezvoltarea într-un grup care să fie folositor umanității”³⁷. Mai exact, școlile primare turce ar fi trebuit să „formeze copii musulmani care să înțeleagă bine viața și să fie pregătiți pentru ea, să creadă și să se încreadă în propria putere și propriul talent, să își iubească religia, națiunea și țara, să aibă o educație bună și un caracter frumos”³⁸.

Iubirea față de religie pe care doreau să o dezvolte autorii programei este evidentă și din spațiul pe care îl acordă acestei discipline. Astfel, mai bine din jumătatea programei este dedicată religiei, apoi limbii materne (turca) și mai puțin de jumătate de pagină materiilor muzică și desen.

2.2. Religia: principala materie din programă

Pentru autorii programei, scopul predării religiei era „acela de a trezi și dezvolta pe cât se poate sentimentul religios și moral” ea fiind un mijloc „de ridicare a spiritului, un izvor care dă naștere gândurilor înalte și curate”, „o cale dreaptă care le aduce oamenilor fericirea”³⁹. În programă se mai arăta că religia nu trebuia privită doar ca pe „un mijloc de pregătire pentru viața de apoi”, ci și „ca pe o cale care, prin înălțarea morală și întărirea sentimentelor umane, oferă educație pentru viață”⁴⁰.

Viziunea asupra rolului religiei și a felului în care aceasta trebuia predată era una modernă, dar în care, în același timp se ținea cont de propriile tradiții. Astfel, învățătorii erau sfătuiți să nu promoveze o religie „amestecată cu superstiții și credințe apusene”, dar să dezvolte „un sentiment religios născut ca urmare al unor viziuni și raționament naturale”⁴¹. Pentru a atinge aceste obiective, recomandarea făcută în programă era ca religia să fie predată „pe înțelesul copiilor, apropiat de percepția acestora și în concordanță cu nevoile lor spirituale”. Era adus chiar și un avertisment pentru cei care ar fi ales să nu țină cont de aceste recomandări: „A nu face asta, ar însemna să li se îngreșească spiritul și să li se oprească dezvoltarea naturală a intelectului”⁴².

Potrivit programei, religia se predă începând din clasa întâi până în clasa a cincea, în fiecare semestru. Erau prevăzute patru cursuri: Coranul, Tegivîd

³⁶ *Ibidem*, p. 4.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 4-5.

(recitarea Coranului), lecții de religie, istoria religiei și cântece religioase. Scopul lecțiilor despre Coran era acela de a le oferi elevilor informațiile elementare despre cartea sfântă a musulmanilor și a-i învăța să o citească. Acest curs era important pentru că, în credința islamică, Coranul nu poate fi tradus. Musulmanii din întreaga lume, indiferent de țara în care trăiesc sau limba pe care o vorbesc, citesc/recită Coranul în forma sa originală. Traducerile Coranului nu sunt folosite în practicile cultului, ele fiind considerate interpretări ale originalului. În programă nu se pune accent doar pe memorarea anumitor părți din Coran. Învățătorului îi era trasată sarcina de a-i determina pe elevi să și înțeleagă semnificațiile pasajelor pe care le citeau, folosindu-se de „puterea de judecată a acestora”⁴³.

Următorul pas după învățarea Coranului era tegvidul (tr. tecvid), adică învățarea regulilor de recitare a Coranului. Acest curs avea o dificultate mai mare, de altfel, el fiind introdus doar în clasele a treia și a patra. Foarte probabil, motivul pentru care tegvidul se studia o perioadă așa scurtă era acela că se dorea ca elevii să învețe repede recitarea corectă a Coranului, concentrându-se apoi pe învățarea și analiza surelor, adică a capitolelor din Coran. Recomandarea din programă era ca aceste reguli să nu fie învățate mecanic, ci într-un mod practic, prin exerciții în cadrul lecțiilor de Coran.⁴⁴ De asemenea, acestea trebuiau să se predea într-un mod în care să trezească interesul elevilor, evitându-se folosirea expresiilor greu de înțeles. Pentru a ușura înțelegerea materiei de către elevi, cuvintele și expresiile din limba arabă trebuiau traduse în limba turcă.⁴⁵

Lecțiile de religie erau structurate astfel încât să le ofere elevilor cunoștințe elementare despre islam. Cursul se predă din clasa întâi până în clasa a cincea. Pe lângă recomandările generale despre cum ar fi trebuit să se țină aceste cursuri, cum ar fi evitarea expresiilor dificile în explicații, organizarea de lecții interactive, era introdusă și o cerință specială. Astfel, se menționa că învățătorul care predă lecțiile de religie „să fie credincios și blând” pentru că „dacă învățătorul este rece și fără suflet, atunci și lecția pe care o predă devine rece și fără suflet, nereușind să trezească interesul elevilor”⁴⁶.

În completarea cunoștințelor generale despre islam, elevilor le erau prezentate într-un curs special viețile celor mai importanți profeți și momentele de dezvoltare ale islamului. Cursul de istoria religiei (islamice) se ținea din clasa a doua până în clasa a cincea. În programă, pe lângă cunoștințele generale care se

⁴³ *Ibidem*, p. 6.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 8.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

predau în toate comunitățile musulmane, erau introduse și lecții speciale despre răspândirea islamului printre „turcii-tătari” din Europa.⁴⁷

În fine, în programă era introdus și un curs special dedicat cântecelor religioase. Acesta trebuia să se desfășoare în comun, o oră pe săptămână, cu elevii claselor a treia, a patra și a cincea. Elevii urmau să învețe unele ilahiuri⁴⁸ și mevliduri⁴⁹ „ușoare”⁵⁰. Referitor la acest curs, în programă nu erau specificate titlurile cântecelor religioase care trebuiau învățate și nici nu erau explicate metodele pe care ar fi trebuit să le folosească învățătorii.

Pentru a urmări mai ușor conținutul acestor cursuri și recomandările făcute în ceea ce privește predarea, le-am grupat în tabelele de mai jos. În descrierea orelor au fost păstrate formulările din programă.

Tabelul nr. 1: Lecțiile despre Coran⁵¹

Clasa/Trimestrul	Primul trimestru	Al doilea trimestru	Al treilea trimestru	Observații
Clasa întâi	În primele două trimestre nu există lecție de Coran separată.		Alfabetul arab	Alfabetul se învață până la sfârșitul anului.
Clasa a doua	Elevii o să fie învățați să citească Coranul repede fără regulile de recitare. Surele scurte: până la Sura El-Kari'a ⁵² .	Se citesc surele până la Sura Hel-etiyk ⁵³ . Pentru a-i obișnui pe elevi, Subhâneke ⁵⁴ , Kulhuvallâh ⁵⁵ , se învață pe de rost, cu regulile de recitare	Se citesc surele până la Amme ⁵⁶	Unele sure scurte se învață pe de rost, respectând regulile de recitare.
Clasa a treia	Se parcurg cinci pagini din Coran respectându-se regulile de recitare.	Se parcurg în același fel opt pagini din Coran.	Se parcurg alte opt pagini din Coran.	Trebuie să se acorde atenție pentru a învăța copiii

⁴⁷ *Ibidem*, p. 9.

⁴⁸ Imnuri religioase.

⁴⁹ Cântece religioase intonate la anumite ocazii speciale.

⁵⁰ *Programa...*, p. 9.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 5-6.

⁵² A o sută una sură din Coran.

⁵³ Este vorba, de fapt, despre Sura Al-Ghashiyah ale cărei prime cuvinte sunt „Hal ataaka”.

⁵⁴ Este rostită de musulmani în timpul celor cinci rugăciuni zilnice obligatorii.

⁵⁵ Este vorba despre Al-Ihlas, a o sută douăsprezecea sură din Coran

⁵⁶ Este vorba despre An-Naba (Nebe), a șaptezeci și opta sură din Coran.

METIN OMER

	Sunt exersate și regulile învățate din Tegvid ⁵⁷ .			bine un mod de recitare.
Clasa a patra	Surele Amme, Tebâareke ⁵⁸ și Yâsîn ⁵⁹ se învață bine prin repetiție. Se parcurg cinci pagini din Coran.	Se parcurg zece pagini din Coran. Se învață pe de rost unele așr ⁶⁰ . Acestea se învață cu pauză între ele.	Se parcurg zece pagini din Coran.	-
Clasa a cincea	Se parcurg cincisprezece pagini din Coran.	Se parcurg douăzeci pagini din Coran.	Se parcurg cincisprezece pagini din Coran.	În această clasă se acordă atenție ca recitarea Coranului să se facă într-un stil bine învățat cu respectarea regulilor. Se citesc diverse părți din Coran. Lecțiile nu se rezumă doar la recitarea Coranului, se dau și unele informații cu privire la această carte sfântă.

Tabelul nr. 2: Lecțiile despre Tegvid⁶¹

Clasa/Trimestrul	Primul trimestru	Al doilea trimestru	Al treilea trimestru	Observații
Clasa a treia	Literele din Coran care	Lungirea pronunției:	Ihfâ. Izhâr. Iklâb. ⁶⁶	-

⁵⁷ Știința care se ocupă de regulile de pronunție și recitare a Coranului.

⁵⁸ Este vorba despre Al-Mulk, a șaizeci și șaptea sură din Coran.

⁵⁹ A treizeci și șasea sură din Coran.

⁶⁰ Părți din Coran de câte zece versete.

⁶¹ *Programa...*, p. 6.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

	lungesc pronunția. Cauzele prelungirii. Hemze. Sukun. Tipurile de sukun. Tenvin ⁶² . Silabele care se termină cu nun ⁶³ . Revm. Işmâm. Gunne. ⁶⁴	Medd-i tabî'î. Medd-i muttasîl. Medd- i munfasîl. Medd-i lazîm. Medd-i 'arîz. Medd-i leyn. ⁶⁵		
Clasa a patra	Idgam. Idgam-î maal gunne, idgam-î bila- gunne, idgam-î mislin, idgam-î mutecanisin, idgam-î mutekaribinâ idgam-î şemsiyye. ⁶⁷	Izhar-i kameriye. Kalkale. ⁶⁸ Citirea literei „ra”. Citirea cuvântului „Allah” în Coran. Pronumele. Sekte. ⁶⁹ Categoriile vakf ⁷⁰ în Coran.	Pauza și tipurile de pauză în recitarea Coranului.	-

Tabelul nr. 3: Lecțiile despre religie⁷¹

Clasa/Trimestrul	Primul trimestru	Al doilea trimestru	Al treilea trimestru	Observații
Clasa întâi	Rugăciunile care trebuie spuse la intrarea și ieșirea din clasă. Se arată că Allah este unic,	Rugăciunile care trebuie spuse dimineața la trezire și seara la culcare. Frăția, prietenia.	Luna Ramazan și Bayramul, Kurban Bayram, câteva sărbători religioase și informații scurte	Rugăciunile care se învăță trebuiau să fie pe

⁶⁶ Reguli prin care se stabilește pronunția literei „nun”.

⁶² Hemze, sukun și tenvin sunt semne care indică pronunția.

⁶³ Literă a alfabetului arab.

⁶⁴ Reguli de pronunție în recitarea Coranului.

⁶⁵ Tipuri de lungire a pronunției în recitarea Coranului.

⁶⁷ Idgam se referă la setul de reguli pentru pronunția sunetelor a două litere alăturate.

⁶⁸ Ambele sunt reguli de citire a literelor atunci când se recită Coranul.

⁶⁹ Pauza pe care o face în anumite locuri fără a inspira cel care recită Coranul.

⁷⁰ Semnele prin care se indică celui care recită Coranul că trebuie să facă o pauză.

⁷¹ *Programa...*, pp. 7-8.

METIN OMER

	atotputernic, sunt prezentate, în general, calitățile sale și, prin povestiri potrivite, respectarea curăteniei, dreptății, părinților, învățătorului.		despre profet. Șahada ⁷² în limba turcă.	înțelesul elevilor care vin pentru prima dată la școală. Atunci când se învață rugăciunile, se explică și cum ar trebui ținute mâinile.
Clasa a doua	Islamul. Beneficiile cunoașteri și învățării acestei religii. Cine este musulmanul? Câteva informații despre Coran, profet.	Obligațiile credinței. Credința în Allah, îngeri, cărți sfinte, profeți, ziua judecării de apoi.	Stâlpii islamului: Mărturia de credință. Cele cinci rugăciuni zilnice obligatorii. Postul. Dania. Pelerinajul.	-
Clasa a treia	Îndatoririle musulmanului: lucrurile pe care musulmanul este obligat să le facă, lucrurile pe care musulmanul este bine să le facă, lucrurile opționale pe care musulmanul le	Obligațiile rugăciunii namaz ⁷³ : Abluțiunea. Gusul ⁷⁴ . Teyemmum ⁷⁵ . Tipurile de abluțiune făcută peste zone ale corpului acoperite de haine. Tipurile de rugăciuni	Pelerinajul, postul, dania. Ce strică postul?	-

⁷² Crezul islamic, formulă prin care se recunoaște unicitatea divinității, Allah, și pe Mahomed ca profetul trimis de acesta.

⁷³ Namaz în turcă, salah în arabă, sunt rugăciunile pe care musulmanii le fac cu fața spre Kaaba, respectând un set de reguli.

⁷⁴ Ritual de spălare a întregului corp.

⁷⁵ Ritual de spălare fără a folosi apa atunci când aceasta nu este disponibilă sau nu este recomandată.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

	poate face, lucrurile care musulmanului i se recomandă să le facă, lucrurile pe care musulmanul le poate face sau nu, fără a fi contrare religiei, lucrurile interzise musulmanului, lucruri care chiar dacă nu sunt interzise, se recomandă să nu se facă, lucrurile prin care sunt anulate alte acte ale credinței.	namaz și rekeaturile ⁷⁶ . Explicarea prin exercițiu practic. Ikāmet ⁷⁷ . Ezan ⁷⁸ . Rugăciunile care trebuie recitate în timpul namazului.		
Clasa a patra	Credința și stâlpii islamului. Cum credem în Allah cel Preamărit? Cum credem că îngerii, cărțile sfinte, profeții, ziua de apoi, destinul, binele și răul vin de la Allah? Prezentarea și explicarea rugăciunilor care trebuie	Îndatoririle musulmanului. Obligațiile abluțiunii. Lucrurile care anulează abluțiunea. Obligațiile rugăciunii namaz. Rekeaturile. Sunneturile ⁷⁹ . Lucrurile care anulează namazul. Exerciții practice	Namaz kaza ⁸⁰ . Postul kaza ⁸¹ . Judecata imamului și a celui care îl urmează. Rugăciunile namaz de vineri și de Bayram. Rugăciunea namaz de înmormântare.	-

⁷⁶ Un șir de mișcări și implorări pe care le fac musulmanii în timpul rugăciunii namza.

⁷⁷ A doua chemare la rugăciune, chiar înainte de începerea acesteia. Ea se adresează celor care deja se află în moschee.

⁷⁸ Chemarea la rugăciune.

⁷⁹ Lucrurile opționale pe care musulmanul le poate face.

⁸⁰ Termen care se referă la recuperarea unei rugăciuni obligatorii neefectuate la timp.

⁸¹ Termen care se referă la recuperarea unei zile de post pierdute.

METIN OMER

	recitate atunci când este parcurs Coranul.	cu explicații.		
Clasa a cincea	Sadaka-i Fitr ⁸² . Cine ține post? Obligația postului și importanța acestuia. Ce se dă ca danie? Cine ține post? Obligația postului și importanța acestuia. Ce se dă ca danie?	Obligația și importanța pelerinajului, tavaf ⁸³ , respectul, kurban ⁸⁴ .	Judecarea fântânilor ⁸⁵ . Apele. Chestiuni legate de curățenie. În această clasă, pe lângă predarea lecțiilor menționate, se face o recapitulare generală și a celor discutate în celelalte clase.	-

Tabelul nr. 4: Lecțiile despre istoria religiei (islamice)⁸⁶

Clasa/Trimestrul	Primul trimestru	Al doilea trimestru	Al treilea trimestru	Observații
Clasa a doua	Adam (Pacea lui Allah să fie asupra lui). Scoaterea lui din rai. Înmulțirea oamenilor. Abaterea de la drumul drept.	Noe (Pacea lui Allah să fie asupra lui). Potopul. Înmulțirea din nou a oamenilor. Înrăirea lor.	Iosif (Pacea lui Allah să fie asupra lui). Moise (Pacea lui Allah să fie asupra lui). Iisus (Pacea lui Allah să fie asupra lui).	-
Clasa a treia	Adam. Set. Idris. Noe. Hud. Salih. Abraham. Lot. Ismael. Isac. Iacob. Iosif. Iov. Șuaib. Moise. Aaron.	Nașterea lui Mahomed (Pacea lui Allah să fie asupra lui). Faptul că era iubit de toată lumea.	Profeția, propovăduirea noii religii. Greutățile cu care s-a confruntat în acest sens.	-

⁸² Una dintre daniile din islam.

⁸³ Ritual în timpul căruia pelerinii musulmani înconjoară Kaaba.

⁸⁴ Ritual de sacrificare a unui animal.

⁸⁵ Se referă la amplasarea fântânilor din punct de vedere islamic.

⁸⁶ *Programa...*, pp. 8-9.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

	Iosua. David. Solomon. Ilie. Elisei. Iona. Zaharia. Ioan. Iisus.			
Clasa a patra	Continuarea pe drumul pe care l-a început și reușita din final. Propagarea religiei islamice.	Marile vorbe cu tâlc ale Profetului Mahomed și povestiri din viața acestuia.	Diferențele și comparații între iudaism, creștinism și islam.	-
Clasa a cincea	Perioada califatului. Primii patru califi. Răspândirea islamului în Africa și alte continente.	Începutul islamizării și răspândirea acestei religii printre turcii tătari din Asia.	Răspândirea islamului printre turcii-tătari din Europa.	-

2.3. Limba maternă: un mijloc de a învăța religia

În școlile comunității turce și tătare, oficial, limba de predare a fost turca.

Aceasta a fost opțiunea atât a turcilor, cât și a tătarilor, ca urmare a apropierei de Imperiul Otoman/Republica Turcia a ambelor populații. În cazul unei părți a elitelor tătare, turca a fost considerată limba literară, unii autori tătari preferând să publice în limba turcă. Totodată, influențați de curentul panturcic, unii tătari au văzut limba turcă ca pe o limbă comună a tuturor popoarelor turcice. Și programa din 1935 prevede predarea limbii turce. Cu toate acestea, în unele cazuri, profesorii preferau să le predea elevilor în limba tătară.⁸⁷

În programă nu este explicată opțiunea ca elevii să învețe limba turcă ca limbă maternă. În schimb, este explicată importanța învățării limbii materne. Astfel, se arată că „limba maternă este cel mai apropiat prieten al omului” și se face apel la „pedagogi” precum Michel Eyquem de Montaigne-Delecroix, Jan Amos Komenský sau John Locke arătându-se că aceștia „i-au înțeles importanța” și au cerut introducerea ei în școlile primare.⁸⁸ În programă era formulat un scop general și unul special în ceea ce privește învățarea limbii materne. În programă se preciza că limba maternă se predă în școli pentru „a-i învăța pe elevi să vorbească

⁸⁷ Interviu cu S. B. născută în 1924 (potrivit registrelor oficiale în 1927), în satul Gherghina din județul Constanța, România (septembrie 2015, Istanbul).

⁸⁸ *Programa*, pp. 9-10.

clar și corect, să gândească, să priceapă cu ușurință ce spun și scriu ceilalți”⁸⁹. În ceea ce privește limba maternă turcă, pentru autorii programei ea era importantă „și ca un mijloc pentru învățarea religiei”⁹⁰. Plecând de la această precizare, putem remarca faptul că ideile despre islam, metodele de predare a religiei, interpretările ei, erau preluate de teologii musulmani dobrogeni din Imperiul Otoman/Republica Turcia. Această situație este explicată atât de afinitatea lingvistică, etnică și a trecutului otoman, cât și de raportarea la aceeași școală de jurisprudență islamică, cea hanefită.

Lecțiile de limbă maternă erau împărțite în cinci părți: citire-scriere, lectură, gramatică, compunere (creație), memorare. În cazul cursurilor de citire-scriere și lectură, nu erau făcute recomandări pentru fiecare clasă și trimestru în parte. De altfel, citirea-scrierea se predă doar în clasa întâi. În primele patru săptămâni elevii erau pregătiți să învețe alfabetul: „Prima săptămână: Se fac pregătiri pentru ca elevii să înțeleagă bine și să vorbească corect. În acest scop, sunt întrebați numele, numele profesorilor, ocupația acestora. Se poartă discuții cu privire la diverse lucruri din școală și de acasă. O povestire morală și un cântecel simplu. Săptămânile a doua, a treia și a patra: Se fac pregătiri pentru citire și scriere. În acest scop, în urma conversațiilor cu elevii, se formează propoziții scurte. Se arată că acestea se împart în cuvinte, la rândul lor cuvintele în silabe, iar silabele în sunete. În același timp sunt puși să facă diverse linii drepte și curbe. Sunt spuse unele povestiri morale”⁹¹.

Abia apoi se trecea la învățarea alfabetului. Pentru asta se puneau accent pe învățarea de cuvinte. Se recomanda parcurgerea a patru etape. În primul rând se prezenta elevilor semnificația cuvântului. Apoi, aceștia erau puși să deseneze cuvântul. În al treilea rând era analizat cuvântul ce urma să fie învățat. Această analiză se făcea în felul următor: „Cuvântul va fi inclus într-o propoziție scurtă și simplă, fiind împărțit în silabe și sunete. Sunetul care urmează să fie învățat va fi spus pe rând, apoi de toți elevii. Semnul care corespunde acestui sunet se va scrie separat, clar, pe tablă. Pentru a fi bine asimilat de către elevi, va fi reprezentat și prin forme din carton sau plastilină... Apoi se va scrie cuvântul. Se vor scrie și alte cuvinte folosind literele învățate. Elevii vor copia aceste exemple. Se vor scrie și unele propoziții scurte. În final, lecția și desenele din abecedar se vor povesti în propoziții scurte, pe înțelesul elevilor. Cu această ocazie, se va sta un pic de vorbă.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 10.

⁹¹ *Ibidem*.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

Lecția se va citit de către învățător. Elevii o vor citi în grup sau individual”⁹². În a patra etapă erau învățate literele și cuvintele în format tipărit.⁹³

După ce era învățat abecedarul, se trecea la lectură. Această disciplină se studia din clasa a doua până în clasa a cincea. Nici în cazul ei, în programă nu erau menționate recomandările pentru fiecare clasă sau semestru. Nu sunt incluse nici textele care trebuie parcurse, făcându-se doar câteva recomandări generale. Asta nu înseamnă că era considerată mai puțin importantă. Din contră, se arată că „lectura ocupă cel mai important loc în învățământul primar” deoarece „le dezvoltă elevilor entuziasmul pentru a formula opinii”, iar „pentru formularea opiniilor, mintea se dezvoltă prin cunoștințe”⁹⁴.

Erau formulate două principii cu privire la felul în care se țineau orele de lectură. În primul rând, învățătorul trebuia să aleagă lecturi care să le trezească elevilor „interesul și să li se faciliteze o înțelegere mai ușoară printr-o introducere în care să fie recapitulate vechile subiecte în legătură cu ce urmează să fie studiat”⁹⁵. În al doilea rând, în clasa a doua fragmentele de povestiri alese erau prezentate în concordanță cu restul cărții. În clasele a treia și a patra, nu mai era nevoie de o prezentare făcută de învățător.⁹⁶

În ceea ce privește felul în care trebuia să se desfășoare ora de lectură, erau date explicații clare: „Lecția este citită ca exemplu de învățător. Apoi de către elevii care citesc bine. Cu această ocazie, sunt explicate expresiile care nu sunt înțelese. Dacă la clasele mari sunt elevi care citesc bine, nu mai este nevoie să mai citească și învățătorul. Citesc direct elevii. Scopul este ca elevii să se învețe să citească corect și cursiv. După ce este citită lecția, ea este povestită de către elevi. Dacă este necesar, învățătorul poate pune întrebări ajutătoare. Astfel se urmărește ca fragmentul să fie bine înțeles. La partea orală a lecțiilor de lectură se va ține cont de pregătire, prezentare, legătură, comparație, rezumare, aplicare”⁹⁷.

Dintre materiile studiate la limba maternă, gramatica era cea mai riguros explicată. Potrivit programei, scopul acesteia era de a-i ajuta pe elevi să-și însușească formele corecte ale limbii și să le aplice atât în vorbire, cât și în scriere. Se recomanda ca lecțiile de gramatică să se inspire din viața copiilor și jocurile acestora pentru a căpăta o formă plăcută și a trezi interesul elevilor.⁹⁸

⁹² *Ibidem*, pp. 10-11.

⁹³ *Ibidem*, p. 11.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 12.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 12.

Gramatica se studia din clasa a doua până în clasa a cincea. Conținutul și desfășurarea orelor de la această disciplină pot fi urmărite în tabelul de mai jos. În descrierea orelor au fost păstrate formulările din programă.

Tabelul nr. 5: Lecțiile de gramatică⁹⁹

Clasa/Trim estru	Primul trimestru	Al doilea trimestru	Al treilea trimestru	Observații
Clasa a doua	Creațiile lui Allah. Lucrurile făcute de om. Obiectele și ființele. Faptul că toate au câte un nume.	Gânduri despre diverse lucruri. Propoziția. Faptul că aceasta se împarte în mai multe cuvinte care o formează. Cuvintele sunt formate din silabe, iar silabele din sunete. Cum se scrie propoziția?	Întrebările „cine?” și „ce?” prin care aflăm mubtadaa. Care este rolul părții din propoziție în care se află mubtada. Care este rolul haber ¹⁰⁰ ? Întrebările „ce?” și „cum?”.	-
Clasa a treia	Recapitularea lecțiilor studiate în clasa a doua. Substantivul. Diferența dintre substantiv și mubtadaa. Substantivele comune și substantivele proprii. Adjectivul, pronumele și numeralul.	Prepoziția. Prepoziția și substantivele, adjectivele și pronumele.	Pronumele personale și celelalte tipuri de pronume. Tipurile de verbe. Se fac exerciții de folosire a punctului, virgulei.	-
Clasa a patra	Explicații cu privire la propoziție și exerciții. Părțile propoziției. Propozițiile principale, propozițiile	Formele compuse, tipurile acestora: complete și incomplete. Deosebirea propozițiilor	Punctuația. Recapitularea tuturor cunoștințelor legate de gramatică și sintaxă (analiză	-

⁹⁹ *Ibidem*, pp. 12-13.

¹⁰⁰ „Mubtadaa” și „haber” sunt elemente din gramatica turcă otomană și arabă. Ele sunt componente ale propoziției nominale. „Mubtadaa” înseamnă „cu ceea ce se începe”, având și rolul de subiect. „Haber” înseamnă „informație”, având și rolul de predicat.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

	secundare.	principale de cele secundare.	de sintaxă).	
Clasa a cincea	Fragmentele de lectură vor fi analizate din punct de vedere al stilului, scrierii, punctuației.	Cazurile substantivului, adjectivul, pronumele, infinitivul, verbul. Timpul. Persoana, kemmiyet, keyfiyet, لازم, müteaddi, malum, meçhul, müsbet, menfi, istifham. ¹⁰¹	Tipurile de prepoziții. Semnificațiile și folosirea lor. Verbele compuse. Modurile hikâye, rivayet, şart. Adverbul. Propoziția. Verbul, subiectul, obiectul.	-

Lecțiile de compunere ocupau un loc în ceea ce privește lecțiile de limbă. Aceasta era considerată cea mai bună metodă pentru a vedea în ce măsură elevii vorbesc limba maternă corect și cât li s-a dezvoltat puterea de imaginație. Ea era văzută și ca pe un mod de a verifica rezultatele pe care le-au dat celelalte lecții de limbă. În programă, învățătorilor li se cerea să îi încurajeze pe elevi să își folosească imaginația, să scrie texte originale inspirate din propriile trăiri.¹⁰²

Compunerea se studia din clasa a doua până în clasa a cincea. Conținutul și desfășurarea orelor de la această disciplină pot fi urmărite în tabelul de mai jos. În descrierea orelor au fost păstrate formulările din programă.

Tabelul nr. 6: Lecțiile de compunere¹⁰³

Clasa/Trimestru	Primul trimestru	Al doilea trimestru	Al treilea trimestru	Observații
Clasa a doua	Se copiază fragmentele citite din cartea de lectură.	Se scriu propoziții scurte, acordându-se atenție ortografiei.	Se formează propoziții despre lucruri cunoscute de elevi, acestea fiind scrise din memorie respectându-se ortografia. Se fac câteva	Ortografia se face cu voce tare și, pentru a-i învăța pe elevi să fie atenți, se repetă. La început nu se scriu cuvinte lungi. Descoperirea și

¹⁰¹ Forme ale verbului și propozițiilor în gramatica limbii turce otomane.

¹⁰² *Programa*, pp. 13-14.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 13-15.

METIN OMER

			propoziții despre un subiect.	corectarea celor scrise se face pe loc. Se acordă atenție ca elevii să își corecteze singuri greșelile. Învățătorul ar trebui să meargă printre elevi atunci când îi pune să scrie și să le dea unele explicații. Greșelile des întâlnite se scriu pe tablă și se supun atenției elevilor.
Clasa a treia	Fragmente mici de copiat și dictări. Scrierea unui poem pe de rost.	Povestirea liberă a unui fragment narativ pe care l-au citit elevii.	Scrierea folosind propoziții scurte a unor mici fragmente descriptive sau narrative care mai întâi au fost redactate verbal apoi în compunere, despre obiecte, animale, întâmplări cunoscute de elevi. Fiecare elev descrie sau narază întâmplarea sau lucrul pe care și-l dorește și alege. Dacă la început învățătorul poate să precizeze câteva puncte la care se poate referi elevul, apoi	-

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

			acesta trebuie lăsat să lucreze liber. Pentru a corecta greșelile de ortografie se dau explicații cu privire la folosirea virgulei, punctului etc	
Clasa a patra	Scrierea pe de rost a unor poeme învățate. Scrierea liberă a unor fragmente narative citite sau povestite de învățător. Descrieri pe cât posibil libere ale diverselor obiecte și animale. Povestirea unor întâmplări. Nota. Scrisoarea și părțile ei. Cererea. Telegraful. Se dau explicațiile necesare despre folosirea virgulei și a celorlalte semne de punctuație în propoziție.			
Clasa a cincea	Se reiau lucrurile învățate în clasele anterioare. Se insistă în mod special pe scrisorile care se scriu în familie sau unor personalități. Unele întâmplări se povestesc sub formă de scrisoare fraților sau prietenilor.			

A cincea componentă a lecțiilor de limba maternă era memorarea. În cadrul acestor ore se învățau o serie de poeme, scopul fiind acela de a „dezvolta mintea și a trezi în elevi capacitatea de a vedea, înțelege și auzi frumosul”¹⁰⁴. Potrivit programei, cel mai important aspect al acestor lecții era „ca elevii să înțeleagă și să simtă poemul”, arătându-se că „lucrurile neînțelese obosesc mintea și sunt uitate repede”¹⁰⁵. Programa prevedea ca orele de memorare să se țină din clasa întâi până în clasa a cincea. Nu erau specificate poemele pe care elevii trebuiau să le învețe, însă se recomanda ca învățătorii să aleagă poeme potrivite vârstei și pregătirii acestora, să aibă teme educative, descriptive, religioase, naționale.¹⁰⁶

2.4. Muzica și desenul

Recomandările cu privire la desfășurarea orelor de muzică și desen ocupă cel mai puțin loc din programă. Chiar dacă cele două materii erau studiate din clasa întâi până în clasa a cincea, în programă nu erau specificate detalii cu privire la conținutul acestora. Era, în schimb, subliniată importanța celor două materii

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 15.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 16.

pentru dezvoltarea generală a oamenilor. Astfel, muzica era considerată „unul dintre cele mai bune mijloace pentru exprimarea sentimentelor umane”, ea fiind „cel mai credincios și apropiat prieten al omului”¹⁰⁷. Desenul, în schimb, era văzut ca „una din metodele cele mai potrivite pentru a descoperi talentul înăscut al elevilor”¹⁰⁸. În ceea ce privește muzica, ea avea un rol și în păstrarea identității etnice. În acest sens, în programă se recomanda ca elevii să fie învățați cântece populare, melodii naționale, patriotice.¹⁰⁹

Concluzii

Este greu de spus în ce măsură a fost adoptată această programă. Nu exista nicio recomandare din partea instituțiilor statului cu privire la materiile specifice (limba turcă și religia islamică) de la școlile primare turce. Totuși, având în vedere că ea a fost pregătită de asociația care îi reprezenta pe absolvenții Seminarului Musulman din Medgidia, adică a majorității învățătorilor comunității, am putea spune că a fost un instrument folosit în majoritatea școlilor primare turce din Dobrogea. Poate că tocmai pentru a fi accesibilă cât mai multor învățători programa a fost tipărită în 1937, la doi ani după ce fusese propusă.

Totuși, ea nu ar fi putut fi utilizată prea mult timp. Regimul instaurat de Carol al II-lea a avut o serie de inițiative legislative care au complicat situația învățământului minoritar. Astfel, la 27 mai 1939, a fost publicată în Monitorul Oficial *Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal*.¹¹⁰ În ceea ce privește învățământul minoritar, se menționa posibilitatea de a înființa școli de predare în limba minorităților sau secții pe lângă școlile românești. Condiția era formarea unei grupe de 20 de copii, limba română, istoria și geografia României, noțiunile de civică predându-se obligatoriu în limba română.¹¹¹ Totuși, schimbarea importantă pentru cultele minoritare era în privința predării religiei. Astfel, la articolul 33, se preciza că „școala primară va da o deosebită importanță educației religioase”. Chiar dacă se menționa obligativitatea ca toți copiii „de orice religie sau rit” să primească „instrucție religioasă”, în privința copiilor de alte rituri decât cele ortodoxe, religia urma să fie predată „în familie”¹¹².

Analizând conținutul programei putem observa că locul central îl ocupă studiul religiei și al limbii materne. Această preferință se explică atât prin

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Pentru textul legii vezi „Monitorul Oficial”, Partea I-a, nr. 121, 27 mai 1939, pp. 3377-3393.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 3377.

¹¹² *Ibidem*, p. 3379.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA TURCII ȘI TĂTARI

pregătirea pe care o aveau cei care au alcătuit programa, cât și ca un demers de păstrare a identității. Autorii programei erau absolvenți ai Seminarului Musulman din Medgidia, instituția de învățământ al cărei rol era pregătirea învățătorilor de limba turcă și imamilor comunității. Cu alte cuvinte, studiul religiei și al limbii materne erau specializarea în care aceștia se formaseră. În același timp, cele două materii erau principalele elemente identitare ale comunității. Pentru turci și tătari religia și limba erau principalele elemente care îi deosebeau de majoritate. Astfel, redactarea programei a fost și un efort de păstrare a identității comunității.

ASPECTS REGARDING THE EVOLUTION OF EDUCATION OF THE TURKS AND THE TATARS FROM ROMANIA: THE UNIFIED CURRICULUM FROM 1935

Abstract: After the Russo-Ottoman War of 1877-1878 when Dobrudja became part of the Romanian state, Turkish language education continued to function in the traditional way remaining from the Ottoman period. Attempts to regulate the education of minorities existed in the interwar period when officials from the Kingdom of Romania adopted a series of measures in this regard. At the same time, there were initiatives from minorities, in the case of the Muslim community a sensitive aspect being that of the subjects that should be studied in schools.

The first unified curriculum of Turkish primary schools in Dobrudja was prepared at the initiative of the "Association of Graduates of the Muslim Seminary in Dobrudja" and published in 1937 at the printing house of the "Emel" magazine.

This article aims to analyze the content of the curriculum. Thus, an important contribution is made in terms of the code of conduct and the themes studied in the Turkish schools until the establishment of the communist regime. Given that the curriculum was published in Ottoman Turkish in 1937, long after the introduction of Kemalist reforms, that it proposes the use of the Ottoman alphabet, and that most of the program focuses on the study of religion, the paper tries to show whether it was an expression of opposition against the kemalist reforms or an attempt to improve the quality of education in Turkish schools in Dobrudja. To achieve this objective, beyond the analysis of the content of the program, the foundations of those who drafted it is also explained.

Keywords: Turks, Tatars, Islamic education, Dobrudja, primary schools